

ACC. N:R M. 14076:1-17.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Landskap: *Bl. klunge*

Upptecknat av: *fru Ellen Tranström,*

Härad: *B. älske*

Adress: *Imedjelundsg. 20 B., Malmö*

Socken: *H. älske*

Berättat av: *olika personer, se uppt. -
bladens bakside!*

Uppteckningsår: *1956*

Född år *i*

Husbondesfolk och tjänstefolk s. 1-17.

LUF 105

ACC. N:R M. 14076:1.

Husbondefolk och tjänsfolk.

Upprätthållningen behandlar förhållandet bland skärgårdsbefolkningen. Som i äldre tider borde ha varit jordbrukare, med fisker som tillägg. Senare har förhållandena blivit omvända. Tärfter som släkterna för-
shade sig dela des jorden och när bruknings-
delarna blev så små att de endast föddes
1-3 kor, blev fisket huvudnäringen.

Att tjänsfolk förekommit i skärgårderna
i äldre tider framgår av dödsboken för Hålla-
ryd 1711, blandas dem som dog i jorken finns,
Sampsons tjänslepojke på Hållö och Oluf Lar-
sons, dito på Jäggeså. På senare tid var det
som regel endast de fiskare som ägde
jord som hade drängar och dessa syssel-
sattes då huvudsakligen med fisker.

1 En vrakcha, båt för drängarnas fisker, brödde

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Lup 105

En mans besättning frödelningen var då,
ägaren, hans dräng och en lottakäa-
lottkarl. Den senare hade egna gårdar.

Yrkeshjälkare utan jordbruk, var oftast lott-
karlar. Någon enstaka av dessa hade egna
marken och i så fall hade de dräng,
annars inte. Efter 1900 fanns det endast
ett fåtal fiskare-drängar i skärgården och
efter 1910 fanns det inte ha funnits någon
hvar. Pigan fanns nästan i varje hus, såväl
hos yrkeshjälkare som jordägare.

I yngre familjer åtminstone lätts barnen
växa upp och i äldre, där barnen gift
sig och flyttat hemifrån. En fiskar-
hustru skulle ju alla verkans dagar, utom
söndag och måndag, fara till stan och
stå på fisktorget om sommaren.

Det var därför nödvändigt att ha en

priga hemma, som skötte om barn och hushåll. Tjänare tog vanligtvis tjänst för ett år. Somliga stannade 2-3 år på samma plats, men de flesta endast ett år. De som lagit mot pengar i städja till ny plats, måste lämna igen dem före Larsnäsdagen, i fall de ändrade sig.

Någon mera utpräglad arbetsfördelning mellan husbondefolk och tjänare kunde inte ha förekommit, utom i sådana fall när det gällde arbete som tjänstefolket kunde göra på egen hand. Så fick de göra det och husbondefolket sparade sig.

Eftersom ingen familj hade mera tjänare än en dräng och en piga, ibland endast det ena, var frågan om arbetsfördelningen inget större problem. Därmed skildes det noga på sysslorna när det gällde

män och kvinnor. På så sätt att männen aldrig besattade sig med husliga sysslor av något slag. Vederligen har det inte funnits mer än en karl i skärgården som kunde njälka en ko, han sysslade f. ö. med diverse annat fruntimmersarbete och så. Därmed fanns det väl knappast något mansarbete som ansågs opassande för kvinnorna. Att de följde med på fiske i vrakekan var mycket vanligt, detta gällde såväl hemmadöttrar som pigor. Likaväl som att å bryta jord och sten vid nyodling. Fruntimmersarbete var att ta emat bledet vid slakt. Ingen fick dra sig för något slag av arbete även om det kunde vara motbjudande. Beträffande de i frågelistan uppräknade arbetena har upptecknaren utfört samtliga, utom fläring av större kreatur.

Och har demutom trötat med slaga, utan att
varken få öknamn eller betörning.

Senare har väl förhållandena ändrat sig
så att bruket av kvinnlig arbetskraft vid fiske
blivit bortslagt och att en och annan karl lär-
de sig snjälka, det senare dock endast på grund
av tvingande nödvändighet.

Arbetstiden var obegränsad. Trångarns fisket
bedrev på nätterna och när sedan garnen blivit
uppkängda till torkning kunde kanske husbon-
den och möjligen även drängen kunde få
sova någon timme. Medan frigan el. hemma-
dottern som varit ute på fiske sällan hade
den förmånen, utan fick stå om barn och
hushåll. Hvar hon något mera fanns det alltid
träsiga tillgarn att laga. Fjäware hade ingen
fritid. Det talades visserligen om att de skulle
ha rätt till en fridag, för att ha städja ifall

de ville tyga tjänst, men det tillämpades inte i praktiken. Vill de ha en kväll ledigt fick de bli om lov och det skulle allt vara angeläget ärendes om de skulle få ledigt. Pigan fick laga sina kläder på söndagarna, möjligen på lördagskvällarna. Men det var så att husbondefolket inte gillade söndagsarbete. Det har aldrig talats om att tjänarna fick mat med sig hem, inte ens i frivukau.

Det husbondefolk "det var något med," d. v. s. att de var hederliga och rättshaffens anstas sig stå i ansvar för sina tjänare. Och behandlade dem som familjemedlemmar.

Så att t. ex. husmodern hjälpte pigan med råd vid anskaffandet av kläder o. dyl.

Och att tjänarna i sin tur var solidariska med husbondefolket så att de inte gick omkring och pladderade om vad som

friskom i familjen. Piga och dräng hade frigarn, ett garn som de fick ta iinkonsten av och vars ankastning om fisket var bra kunde bli lika mycket som lönen.

Det var matmodern som sålde denna "frisill" och det var då en stor fördel att hon handlade ärligt. Så att hon inte smusslade åt sig några ören varje dag av tjävarnas pengar.

Båda slagen av matmödrar förkom.

Somliga håll sig inte följoda att plida pigas kläder, utan att fråga om ton kunde de gå i pigas & hisla och plocka fram hennes bästa förkläde eller schallett.

Tjävorna delade rum med familjen.

I fiskarkommen fanns endast ett rum, "stuan", med eldstad, köken hade ännu fram till 1900 och senare endast äppen.

7 spis och var för övrigt så små att där

fanns inte rum för någon sängplats.
Sommartiden kunde väl pigan sova på
loftet och drängen i en sjöbad. På loftet
fick tjäntfolket förvara sina kistor med
sina kläder. Så länge bruket att ha pigor
förekom i skärgården, det blev nästan
hottlast omkr. 1920, ändrades inget behöf-
fande husrummet, de delade alltjämt
rum med familjen. Någon särskild plats
för tjäntfolket i stugan var det inte
tal om. Tjäntfolket åt tillsammans med
familjen. Någon särskild rangordning
förekom väl inte utom det att husbonden
hade sin givna plats. Kortan var tillsammans
för husbondsfolket och tjänares, men på som-
liga ställen kunde ju de förra ha något extra
för egen räkning. Som den matvar som till
söndagsmiddag åt familjen kokat soppa

på sjöfågel och till drängen ett salt fläsk-
ben. På husbondens fråga om inte drängen
skulle få smaka soppan, svarade hon:

"han kan väl inte äta så fin mat!"

Detta ex. tilldrog sig omkring 1900. Något äldre är
väl berättelsen om matmodern som kakade
flundrestuvad till drängarna, men inte åt den
själv med motiveringen att hon var kama-
löser = laudlös. En dräng var då djärv nog
att svara: "så mycket bättre skulle vi väl
kunna äta den, för då fastnar ju inte be-
nen mellan länderna". Det fanns också hus-
mödrar som hade ord om sig att de åt upp
de bärta bitarna själva i köket, samtidigt
som de klandrade drängen för att han inte
ät saltpillen med skinnet på. Ett sådant ex.
har omnämnts från 1915 då en matmor lär ha sagt:
"Ser du far, hon äter sitt som en själskunnig = päl."

Hon fläddes av skinnets innan hon åt sillen.
Som ex. på matvaken belades det om matmodern
som alltid var angelägen att drängen skulle
få tillräckligt med mat. På frågan om varför
hon gjorde så, lär hon ha svarat: "jagau
slickar alltid något ur rispen, men dräng-
en slickar inget ur rysskaffet."

Sällmånket anpås det emellertid som en
hinder för hushoudet att tjävarna fick
sin beskärda del av den mat som fanns
att det ibland kunde vara dåligt beställt
berättas också, från 1850 talat, när en piga
fick gå och lägga sig och sora bort hungern
i stället för att arbeta, därför att det ej
fanns mat i huset. Om familjen hade
gäster fick både de egna barnen och tjänt-
folket vänta, och sedan äta efteråt.

Förhållandet mellan hushoudet och

11
Ljäuarna ändrades väl med tiden så
kosthållet förbättrades och att Ljäuarna
inte blev så skämt hållna. Med andra
ord, de böjde sig sig lika friheter som
skulle varit stänkbara för. T.ex. att ta
sig ledigt en kvällstund utan att fråga
om lov. Vid de kalas som kunde förkomma
gällde samma förhållande som när familjen
hade ev. gäster, Ljäuafolket fick äta efteråt.
Någon särskild plats för Ljäuafolk i kyrkan
har ej varit, inte heller särskilda kyrk-
söndagar. Varje söndag var det nog inget
Ljäuare som gick till kyrkan. Och kanske
ingen som ville det heller, ofta kanske det
fattades både skor och kläder. Sommar tiden
kanske det blev så att de gick en söndag
i månaden. En färhardräng hade som regel
inget arbete på söndagarna, medan en

friga var leenden till kushället ifall kus-
boudesfolket var borta, t. ex. i kyrkan eller
på lunch hos släkten.

Någon större rangskilnad mellan tjänare
och trakters övriga ungdom existerade inte.
Från 1870 talat berättas det att hemmadöttnar
till välkända föräddrar dansade beafota
när det var "lek"-dans, i någon sluga, lika-
väl som pigor och drängar. Alla skärgårds-
bona var ju fiskare och även om någon
av de jordägande ansågs, eller ansåg sig själva
som något förmär än de yrkesfiskande så
var det inget ^{som} hade någon betydelse behäf-
fande ungdomens umgänge. Några ungdoms-
fester borde inte ha förekommit, ingen har
berättat om det. På 1860-70 talat brukade
ungdomar från skärgården fara till Karls-
hamn och roa sig i Gustavsborgs trädgård.

Där dansades, om det var några andra
månsandringar är ej bekant.
Omkring skolskiftet brukade de besöka
sommarrestaurangen Bellevue, nuv.
Folkets Park. Den stadsbesök föikom
endast på sommaren. När sedan ett ung-
domar orduade kalas t. ex. vid födelsedag
fanns det inte längre några tjäna-
re i skärgården, samma var förhållandet
beskräffande allmänna danskanor. Och de
grupperingar som föikom där beskräffande
nagdomen från skärgården var väl mest
att förblandsborna höll sig lite för mer
än nyjarna = öborna.

I första hand var det barnen till yrhusfiskarna
i skärgården, varst efter de blev framläta-
konfirmerade, som tog tjänt. Till skärgården
kom dessutom både drängar och pigor från

socknens fastland, några kom också från Små-
land. Det största antalet kom emellertid kust-
trakten i Bräkne-Hoby, Hoby och Ronneby
landsförsamlingar. Dessa kallades vanligen
"österlänningar" och var allmänt kända för att
vara arbetsamma. Och var därför mycket ou-
lyckta som tjänare. Särskilt borde det inte ha
kommit sammanlagt två tjänare från Lister-
landets fiskeläger till skärgården.

De tjänare som var infödingar tog sällan eller
aldrig plats på annan ort. Några fickas tog
tjänst i Sammark och Skåne, men de stanna-
de sällan länge borta, medan de som reke till
Amerika stannade där.

I den mån de jordägande fiskarenas barn
tog tjänst, gjordes ingen åtskillnad mellan
dem och andra tjänare. Medan de när det
gällde giftnärl s. a. s. höll sig till sitt

eget stånd. Sades det t. ex. "hon gifte sig
med en dräng," då var den drängen inte
sån lutt någon jordägande fiskare. Gällde
det en pigga hette det: "hon kom dit och tjäna
och så fick hon bli där". I de fall detta före-
kom kunde väl den f. d. drängen och pigan få
det besvärligt med den släkt de gift sig in
i. Husbondefolkets luttal till tjänares var,
du, medan de själva tilltalades med ni,
även om det inte var så stor åldersskillnad.
Tilltalsordet husbonn och malmor, kunde
vissa förekomma, det var vanligen tjänares
från annan ort som använde dem.

Befallningarna till tjänares hade oftast för-
men: "du ska göra det," eller "gör och gör
det." Mera sällan: "kan du göra det," eller orkar
du göra det." Något samråd beträffande arbe-
tet lyckas inte ha förekommit. Däremot kunde

det hända att en pigga fick sig en lusning =
örfil, men det har aldrig talats något om att
drängarna fick stryk. Orsaken till att en pigga
agades kunde vara olika, t. ex. att hon slog sönder
något, kanske lagit en matbit i smyg, eller för-
summat sitt arbete. De husbondefolk som miss-
unnade sina tjänares maten försökte rekrytera gärna
utnyttja den till det yttersta. Som den mat-
mor som sade: "jag har inte rättighet att väcka
en tjänares förrän klockan är fem, men jag kan
sätta mig i värdstolen klockan tre och hålla
den vakna". Hon var så snål att hon för att spara
sängkläder lät pigorna ligga i samma bädd
de halvruena sönerna, vilket så småningom
ledde till barn, m.ä. Det var nog mera sällan
någon tjänares lämnade sin plats på några tid.
efter som de hade sina frivriggar var det van-
ligt att de hade hela sin lön i investiering

ACC. N:R M. 14076:17.

litt frivillig och kunde då riskera att
missa den som de gick ur tjänsten.

Någon kännedom om tjänstehjansstadgan
torde inte ha förekommit, i varje fall
har inget berättats därom.

De drängar och pigor som kom till skärgården
från andra orter gifta sig senare och slog
sig ner där som fiskare.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

17.